

UOT 343.1

<https://doi.org/10.59849/2710-0820.2025.2.151>

Lalə Məmmədova

Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Qarabağ Universiteti Humanitar və sosial elmlər fakültəsinin müəllimi

Azərbaycan

lala.mammadova@karabakh.edu.az

ORCID: 0009-0007-3995-3342

HÜQUQİ ŞƏXSLƏR BARƏSİNDƏ CİNAYƏT-HÜQUQİ TƏDBİRLƏRİN TƏTBİQİ: AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA MADDİ VƏ PROSESSUAL HÜQUQİ ASPEKTLƏR

Açar sözlər: hüquqi şəxs, cinayət-hüquqi tədbirlər, cinayət məsuliyyəti, prosessual hüquq, müqayisəli hüquq

Giriş. Qlobal iqtisadi münasibətlərin sürətlə inkişaf etdiyi, beynəlxalq ticarət və investisiya axınlarının geniş vüsət aldığı müasir dövrdə transmilli kommertiya təşkilatlarının formalaşması və maliyyə sistemlərinin mürəkkəbləşməsi hüquqi şəxslərin iqtisadi və sosial münasibətlərdə iştirak səviyyəsini əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır. Bu şəraitdə hüquqi şəxslərin yalnız kommertiya subyekti kimi deyil, eyni zamanda potensial hüquq pozucusu kimi çıxış etməsi real və aktual olan problemdir. Xüsusilə, hüquqi şəxslərin birbaşa və ya dolayı yolla cinayət əməllərinin törədilməsində iştirakı – o cümlədən korrupsiya, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması, vergi cinayətləri, ekoloji cinayətlər və digər iqtisadi yönümlü hüquq pozuntuları – hüquqi məsuliyyət məsələsini hüquq siyasətinin və normayaratma fəaliyyətinin mərkəzinə gətirmişdir [5,s.235].

Ənənəvi cinayət hüququ nəzəriyyəsində cinayət məsuliyyəti yalnız fiziki şəxslərin fərdi təqsiri əsasında formalaşsa da, müasir cinayətkarlığın sistemli struktur xarakter daşması bu konsepsiyanın effektivliyini şübhə altına almışdır. Transmilli cinayətkar qrupların və ya böyük korporativ strukturların yaratdığı hüquq pozuntuları fonunda hüquqi şəxslərin də hüquqi məsuliyyətə cəlb olunması beynəlxalq hüquq müstəvisinin vacib tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Bu baxımdan, hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti məsələsinə yanaşma artıq yalnız maddi cinayət hüququ çərçivəsində deyil, həm də prosessual hüququn mexanizmləri ilə birgə kompleks şə-

kildə tənzimlənməlidir. Hüquqi şəxslərə qarşı tətbiq edilən tədbirlərin məqsədi təkcə cəzalandırma funksiyası deyil, həm də preventiv, bərpaedici və qanunauyğunluğun təminatı funksiyalarını özündə əks etdirməlidir.

Azərbaycan Respublikasında bu istiqamətdə 2012-ci ildən etibarən mühüm hüquqi islahatlar həyata keçirilmişdir. Cinayət Məcəlləsinə əlavə edilmiş XV-II fəsildə hüquqi şəxslərə qarşı cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqinin hüquqi bazası müəyyən edilmiş, Cinayət-Prosessual Məcəllədə isə hüquqi şəxslərlə bağlı xüsusi icraat forması və prosessual rejim təsbit olunmuşdur. Qanunvericilikdə hüquqi şəxsin nümayəndəsinin prosessual statusu, hüquqlarının müdafiə mexanizmləri, sübutların toplanması qaydaları, tədbirlərin tətbiqi prosesi, istintaq orqanlarının səlahiyyətləri və məhkəmənin qərar qəbul etmə mexanizmləri nəzərdə tutulsa da, təcürbədə bu müddəaların tətbiqində hüquqi boşluqlar, interpretasiya ziddiyyətləri müşahidə olunmaqdadır.

Məqalənin əsas məqsədi Azərbaycan Respublikasının cinayət və cinayət-prosessual qanunvericiliyində hüquqi şəxslərə qarşı tətbiq edilən cinayət-hüquqi tədbirlərin hüquqi mahiyyətini araşdırmaq, tətbiq zamanı mövcud problemləri və boşluqları müəyyənləşdirmək, həmçinin bu sahədə normativ və institusional təkmilləşdirmə zərurətinə dair elmi əsaslandırılmış nəticələr və təkliflər təqdim etməkdir. Bununla yanaşı, beynəlxalq və xarici ölkə təcrübəsi əsasında hüquqi şəxsin məsuliyyətinə dair müxtəlif

hüquqi modellərin nəzərdən keçirilməsi, Azərbaycan hüququ üçün daha optimal və effektiv modelin müəyyənləşdirilməsinə töhfə verməyi hədəfləyir.

I Hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinin müəyyən olunmasının tarixi

Ənənəvi cinayət hüququ doktrinasında hüquqi şəxslər cinayət məsuliyyətinin subyektivi kimi tanınmırdı. Bu mövqə, əsasən, cinayət məsuliyyətinin şəxsi və subyektiv xarakter daşması ilə əsaslandırılırdı. Klassik nəzəriyyəyə görə, yalnız anlaqlı, şüurlu iradəyə malik, təqsirli fiziki şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilərdi. Lakin müasir hüquq doktrinası və praktikasısı bu yanaşmanın normativ və praktiki baxımdan yetərli olmadığını ortaya qoymuşdur.

XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq transmilli şirkətlərin, maliyyə qurumlarının və digər kommersiya strukturlarının qlobal cinayətkarlıqda iştirakı, xüsusilə kütləvi vergi dələduzluqları, cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın legalaşdırılması, korrupsiya və insan hüquqlarının pozulması hallarına görə məsuliyyətin effektiv tətbiqinə ehtiyac yaranmışdır. Bu səbəbdən hüquqi şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunması məsələsi beynəlxalq hüquqi müstəvidə mərkəzi yer tutmağa başlamışdır.

Bir sıra beynəlxalq sənədlər bu istiqamətdə əsas hüquqi baza rolunu oynamışdır. Ən önəmlilərindən biri 2000-ci il tarixli BMT-nin Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlıqla Mübarizə Konvensiyasıdır [9]. Bu Konvensiyanın 10-cu maddəsində dövlətlərdən tələb olunur ki, hüquqi şəxslərin məsuliyyətini, istər cinayət-hüquqi, istərsə inzibati və ya mülki-hüquqi formada müəyyən etsinlər. Burada məqsəd, hüquqi şəxslərin məsuliyyətinin effektivliyini təmin etmək və cəzasızlıq sindromunu aradan qaldırmaqdır.

Eyni şəkildə, Avropa Şurasının "Korrupsiya ilə Mübarizə haqqında Cinayət Konvensiyası" (1999) da hüquqi şəxslərin məsuliyyətinə dair konkret öhdəliklər müəyyən edir. Konvensiyanın 18-ci maddəsinə əsasən, üzv dövlətlər hüquqi şəxslərin işçiləri və ya nümayəndələrinin korrupsiya cinayətləri törətdikləri hallarda həmin hüquqi şəxslərin məsuliyyət daşmasını təmin edən tədbirlər görməlidirlər.

Avropa İttifaqı çərçivəsində isə hüquqi şəxslərin məsuliyyətinə dair bir neçə mühüm

direktiv qəbul edilmişdir. Məsələn, 2008/99/EC sayılı "Ətraf mühitin cinayət hüququ vasitəsilə mühafizəsi" direktivi və 2017/1371/AB sayılı "Avropa Birliyinin maliyyə mənafeələrinin cinayət hüququ ilə müdafiəsi" direktivi, hüquqi şəxslərin məsuliyyətini açıq şəkildə ehtiva edir və onların cinayət-hüquqi sanksiyalara məruz qalmasını tələb edir [14, s.26]. Bu beynəlxalq və regional normativ sənədlərdə hüquqi şəxslərin məsuliyyəti yalnız cəza deyil, həm də preventiv və restitusion (zərərin aradan qaldırılmasına yönəlmiş) məqsədlərlə əsaslandırılır. Hüquqi şəxsin məsuliyyəti yalnız törədilmiş cinayətə görə deyil, həmçinin lazımi nəzarət və idarəetmə tədbirlərinin görülməməsinə görə də tətbiq edilə bilər. Bu isə artıq "təqsir" meyarından fərqli, nəzarət və rəhbərlik məsuliyyəti anlayışını ortaya qoyur.

II Hüquqi şəxslərə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqi: nəzəri və normativ müddəalar

Qərb ölkələrinin bir çoxunda – o cümlədən ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa və Hollandiyada – hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti ya müstəqil, ya da fiziki şəxslərin məsuliyyəti ilə paralel şəkildə tətbiq olunmağa başlamışdır. Bu dövlətlərdə hüquqi şəxsin "kollektiv iradəyə malik olması" və bu iradənin şirkət daxilində qəbul edilən qərarlar vasitəsilə təzahür etməsi konsepsiyası əsas götürülmüşdür. Bu konseptual yanaşma hüquqi şəxsin cinayət-hüquqi tədbirlərə məruz qalmasını hüquqi və praktik cəhətdən əsaslandırmağa şərait yaratmışdır.

Hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti beynəlxalq hüquqi sənədlərdə də öz əksini tapmışdır. Xüsusilə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Korrupsiyaya qarşı Konvensiyası (UNCAC, 2003) və Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa qarşı Konvensiyası (Palermo Konvensiyası, 2000) hüquqi şəxslərin məsuliyyət daşmasını nəzərdə tutur [12, s.122]. Hər iki sənəddə dövlətlərdən tələb olunur ki, öz daxili qanunvericiliklərinə hüquqi şəxslər üçün səmərəli, mütənasib və çəkirdici tədbirlərin tətbiqini təmin edən mexanizmlər daxil etsinlər.

Avropa Şurası səviyyəsində isə bu yanaşmanı daha da inkişaf etdirən Kiber Cinayətlər üzrə Budapeşt Konvensiyası və Korrupsiyaya qarşı Cinayət Konvensiyası hüquqi şəxslərin məsuliyyətini normativ olaraq tanımaqdadır.

Avropa Şurasının 2016-cı il tarixli tövsiyə sənədlərində də vurğulanır ki, hüquqi şəxslərin cinayət-hüquqi məsuliyyəti yalnız repressiv mexanizm kimi deyil, həm də cinayətlərin qarşısının alınmasına xidmət edən preventiv funksiya daşmalıdır [11].

Müxtəlif ölkələrin hüquq sistemlərində hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinə yanaşmalar əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Anglo-sakson hüquq sistemində (xüsusilə ABŞ və Böyük Britaniya) hüquqi şəxslər müstəqil cinayət subyekti kimi tanınır və onların məsuliyyətə cəlb olunması üçün “kollektiv məsuliyyət”, “törəmə məsuliyyət” və ya “şirkət daxilində təmsilçiliyə əsaslanan məsuliyyət” modellərindən istifadə olunur. Məsələn, ABŞ-da Təşkilatlar üçün Federal Cəza Təlimatları (*Federal Sentencing Guidelines for Organizations*) çərçivəsində hüquqi şəxslərə qarşı ciddi cərimələr və fəaliyyətin məhdudlaşdırılması kimi tədbirlər nəzərdə tutulur.

Kontinental Avropa hüquq sistemində isə uzun müddət bu məsələ daha ehtiyatla qarşılanmışdır. Almaniya və Avstriya kimi ölkələrdə hüquqi şəxslərə qarşı yalnız inzibati-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi nəzərdə tutulurdu. Lakin son onilliklərdə bu mövqedə də dəyişikliklər baş vermiş, məsələn, Fransa Cinayət Məcəlləsi hüquqi şəxslərə qarşı kompleks xarakterli cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqini nəzərdə tutmuşdur.

III Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyində hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində hüquqi şəxslər barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqi ilk dəfə 2012-ci ildə qəbul edilən dəyişikliklərlə sistemli şəkildə tənzimlənməyə başlanmışdır. Xüsusilə XV-II fəsil bu məsələyə həsr olunmuşdur və hüquqi şəxslərə qarşı tətbiq edilə biləcək cinayət-hüquqi tədbirlərin sistemini müəyyən edir [3]. Eyni zamanda, 99-4-cü maddə həmin tədbirlərin tətbiqi və ləğvi ilə bağlı prosessual əsasları tənzimləyir.

XV-II fəsildə qeyd olunur ki, hüquqi şəxs yalnız konkret cinayətlərin törədilməsinə görə məsuliyyət daşıya bilər və bu məsuliyyət yalnız hüquqi şəxsin adından, onun maraqları naminə və rəhbər vəzifəli şəxslərin iradəsi ilə törədil-

miş əməllərə şamil edilir. Burada əsas problem ondadır ki, bu yanaşma hüquqi şəxslərin məsuliyyətini yalnız məhdud sayda hallar üçün mümkün edir və müasir cinayətkarlıq formalarına – xüsusilə də, iqtisadi və transsərhəd cinayətlərə qarşı adekvat müdaxilə imkanlarını zəiflədir [1].

Hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinin mühüm əlaməti cinayətin hüquqi şəxsin xeyrinə və ya onun maraqları naminə törədilməsidir. Cinayət Məcəlləsinin 99-4.1-ci maddəsinin mahiyyətinə uyğun olaraq, hüquqi şəxsin rəhbərinin qərarı hüquqi şəxsin qərarı kimi dəyərləndirilməli, çünki bu qərar sadəcə hüquqi şəxsin adından deyil, həm də onun xeyrinə və ya maraqları naminə qəbul edilmişdir. Əgər cinayət hüquqi şəxsin maraqları üçün törədilməyibsə, bu, hüquqi şəxsin deyil, məhz fiziki şəxsin törətdiyi cinayət kimi qəbul olunmalı və buna görə yalnız o, cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilər.

Hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirin tətbiq edilməsi bu hallarda mümkün hesab edilir:

- cinayət əməli Cinayət Məcəlləsinin 99-4.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətlər üzrə törədildikdə;

- cinayət əməli Cinayət Məcəlləsinin 99-4.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş fiziki şəxslər tərəfindən törədildikdə;

- cinayət əməli hüquqi şəxsin xeyrinə və ya onun maraqlarının qorunması üçün törədildikdə.

Cinayət Məcəlləsinin 99-4.2-ci maddəsinə görə, hüquqi şəxsə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqi həmin əməli törətmiş və ya onun törədilməsində hər hansı bir şəkildə iştirak etmiş fiziki şəxsin cinayət məsuliyyətini istisna etmir. Maddənin tələblərinə uyğun olaraq, hüquqi şəxsə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqi fiziki şəxsin cinayət əməlinin törədilməsindəki rolundan – təşkilatçı, təhrikçi, icraçı və s. (hər hansı bir şəkildə iştirakından) asılı olmayaraq qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasına təsir etmir.

Belə ki, fiziki və hüquqi şəxslərin məsuliyyətinin muxtariyyəti prinsipinə (*principle of autonomous liability*) əsasən, fiziki şəxs barəsində cinayət təqibinə xitam verilməsi hüquqi şəxsin məsuliyyətə cəlb olunmasını istisna etmir. Bu prinsip əyani olaraq öz əksini Cinayət Məcəlləsinin 99-4.3-cü maddəsində göstərmişdir.

Həmin maddəyə görə, cinayətin bilavasitə icraçısı olan fiziki şəxs barəsində qanunla müəyyən olunmuş hallarda cinayət təqibinə xitam verilməsi hüquqi şəxsə qarşı cinayət-hüquqi tədbirinin tətbiqinə mane olmur.

Fiziki şəxs barəsində cinayət təqibinə xitam verilməsinin əsasları və nəticələri isə Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət-Prosessual Məcəllə) 487-6.6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Həmin maddəyə əsasən, fiziki şəxs barəsində cinayət işinə bu Məcəllənin 39.1.5-ci maddəsində (şəxs əməli törətdikdən sonra öldükdə); 39.1.10-cu maddəsində (şəxs əməli anlaşıq vəziyyətdə törətdikdə); 39.1.11-ci maddəsində (şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün əsaslar olduqda); 39.1.12-ci maddəsində (amnistiya aktına əsasən şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edilməli olduqda) nəzərdə tutulmuş hallarda xitam verildikdə, müstəntiq hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə işin məhkəməyə göndərilməsi haqqında qərar qəbul edilir.

Bununla belə, qanunvericilik müəyyən edir ki, hüquqi şəxsin xeyrinə və ya onun maraqlarının qorunması üçün cinayət törətmiş fiziki şəxs Cinayət Məcəlləsinin 75-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada müddətin keçməsi ilə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad edildikdə, hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlər tətbiq edilə bilməz (Cinayət Məcəlləsinin 99-9-cu maddəsi).

Burada həmçinin nəzərə almaq lazımdır ki, Cinayət Məcəlləsinin 99-9-cu maddəsində göstərilməsə də, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 487-6.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur ki, fiziki şəxs barəsində cinayət işinə bəraətverici və həmin maddədə göstərilən digər əsaslarla xitam verildikdə hüquqi şəxslər barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraata xitam verilməsi haqqında qərar qəbul edilir.

AR Cinayət Məcəlləsinin 99-4.6-cı maddəsi məhkəmənin bu tədbirlərlə bağlı qərarının qəbul olunması, icrası və ləğvi qaydalarını müəyyən edir. Bu maddəyə əsasən məhkəmə cinayət-hüquqi tədbirin təyin olunması barədə qərar qəbul edəndək hüquqi şəxs yenidən təşkil olunduqda, tədbirlər həmin hüquqi şəxsin hüquqi varisinə şamil edilir. Cinayət-hüquqi tədbirin təyin edilməsi barədə qərar qəbul edildikdən

sonra isə bu qərar tam icra olunana və ya ləğv edilənə qədər hüquqi şəxsin yenidən təşkil olunması və ya ləğv edilməsi qadağandır. Bununla belə, maddənin mətnində bəzi qeyri-müəyyənliklərin qalması və təcrübədə geniş tətbiq olunmaması hüquqi müəyyənlik prinsiplərinin tam təmin edilməsinə mane ola bilər.

Mövcud qanunvericiliyə görə hüquqi tədbirlərin növləri və tətbiq meyarlarına nəzər yetirsək məlum olur ki, hüquqi şəxslərə qarşı tətbiq edilə biləcək tədbirlərə cərimə, fəaliyyətin məhdudlaşdırılması və ya dayandırılması, ləğvetmə və s. aiddir. Bu tədbirlər repressiv xarakter daşımaqla yanaşı, həm də preventiv funksiyaya malikdir. Lakin onların tətbiqi üçün meyarlar qanunda birmənalı göstərilməmişdir. Məsələn, hansı hallarda hüquqi şəxs cərimələnir, hansı hallarda isə onun ləğv edilməsi tələb olunur – bu suallar əksər hallarda məhkəmənin diskresiyasına buraxılır. Bu isə hüquqi müəyyənliliyin zəifləməsinə və normativ müddəaların tətbiqində selektiv yanaşma riskinin artmasına səbəb ola bilər.

Bu səbəbdən, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu 28 iyun 2024-cü il tarixli qərarında Cinayət Məcəlləsinin 99-5-ci maddəsinin şərhinə dair mühüm hüquqi mövqelər müəyyən etmişdir. Müraciət hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti ilə bağlı, xüsusilə əmlakı olmayan hüquqi şəxsə cərimə cinayət-hüquqi tədbirinin tətbiqinin mümkünlüyü məsələsinə aid idi [5].

Qərarla vurğulanmışdır ki, hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinin mövcudluğu korrupsiya, mütəşəkkil cinayətkarlıq və pul vəsaitlərinin leqallaşdırılması ilə mübarizə sahəsində beynəlxalq öhdəliklərdən irəli gəlir. Azərbaycan Respublikası Avropa Şurasının və BMT-nin müvafiq konvensiyalarına qoşularaq hüquqi şəxslərə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqini milli qanunvericiliyinə daxil etmişdir. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, cinayət-hüquqi tədbirlər səmərəli, mütənasib və çəkindirici olmalıdır. Lakin əmlakı olmayan hüquqi şəxsə cərimə tədbirinin tətbiqi qanunun məqsədlərinə və ədalət prinsipinə zidd ola bilər, çünki belə sanksiya iqtisadi fəaliyyətin iflicinə gətirib çıxara və icrası mümkün olmayan qərarlar yarada bilər.

Qərara əsasən, cinayət-hüquqi tədbirlərin təyini zamanı məhkəmələr hüquqi şəxsin maliyyə

yə-iqtisadi vəziyyətini, əmlakının dəyərini və cinayət nəticəsində əldə olunmuş gəlirin miqdarını nəzərə almalıdır. Əks halda, cərimə tədbiri hüquqi şəxsin fəaliyyətini dayandıran qeyri-mütənasib yükə çevrilə bilər.

Konstitusiya Məhkəməsi Milli Məclisə tövsiyə etmişdir ki, Cinayət Məcəlləsinin 99-5-ci maddəsi və əlaqəli normalar təkmilləşdirilsin, hüquqi şəxslərə tətbiq edilən cinayət-hüquqi tədbirlərin hüquqi müəyyənliyi gücləndirilsin və beynəlxalq təcrübəyə uyğun müxtəlif sanksiya formaları nəzərə alınsın (məsələn, fəaliyyətin məhdudlaşdırılması, tenderlərdə iştirak qadağası, şöbə və filialların bağlanması və s.) [5].

Eyni zamanda, hüquqi tədbirlərin tətbiqində subyektivliyin qarşısını almaq üçün aydın normativ kriteriyaların və sübutetmə standartlarının formalaşdırılmasına ehtiyac vardır. Hal hazırda isə istintaq orqanları və məhkəmələrin bu tədbirləri tətbiq edərkən hansı hüquqi əsaslara söykənməli olduğu məsələsində təcrübədə müxtəlif yanaşmaların olduğu müşahidə olunur.

Azərbaycan qanunvericiliyi hüquqi şəxslərə qarşı tədbirlərin yalnız müəyyən fiziki şəxslərin iştirakı və ya iradəsi ilə törədilmiş cinayətlərə görə tətbiq edilməsini nəzərdə tutur. Bu, hüquqi şəxslərin məsuliyyətinin törədilmiş əmələ görə ikinci dərəcəli xarakter daşmasını göstərir. Təcrübədə isə bu yanaşma bir sıra problemlər yaradır. Belə ki, əgər fiziki şəxs müəyyən edilməyibsə, hüquqi şəxsə qarşı tədbir tətbiq edilə bilərmi?

Bu kimi suallar normativ və təcrübə baxımından cavabsız qalır və beynəlxalq təcrübə ilə müqayisədə milli qanunvericilikdəki bəzi boşluqları üzə çıxarır. Bir çox Avropa ölkələrində hüquqi şəxslərin müstəqil məsuliyyəti tanındığı halda, Azərbaycan cinayət hüququnda isə bu məsuliyyət daha çox törəmə və fiziki şəxsə bağlı xarakter daşıyır.

IV Cinayət-prosessual hüquqda hüquqi şəxslərə tətbiq edilən tədbirlərin prosesual aspektləri

Hüquqi şəxslərə qarşı cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqinə dair prosesual qaydalar Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (CPM) 29 noyabr 2016-cı il tarixli Qanunla əlavə edilmiş LVI-1 fəslində öz əksini tapmışdır. Bu fəsil hüquqi şəxslərin cinayət mü-

hakiməsində iştirakı ilə bağlı prosedur normaları tənzimləməklə yanaşı, onların prosesual statusunu, müdafiə hüquqlarını, nümayəndəlik institutunu və məhkəmə baxışının aparılması qaydalarını müəyyən edir.

Hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqi üzrə icraatın başlanması qərarı yalnız artıq başlanmış cinayət işi əhatəsində və müvafiq fiziki şəxsin şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs qismində tanındığı hallarda verilir. Bu qərarın verilməsi ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərlik həyata keçirən prokurorun səlahiyyətindədir. Hüquqi şəxs barəsində tədbirlərin tətbiqi üçün əsas, həmin hüquqi şəxsin xeyrinə və ya onun maraqlarını təmin etmək məqsədilə cinayətin törədildiyini sübut edən kifayət qədər məlumatların mövcud olmasıdır.

Müstəntiq tərəfindən hazırlanmış əsaslandırılmış vəsatət əsasında prokuror hüquqi şəxs barəsində tədbirlərin tətbiqi üzrə icraata başlamaq barədə qərar verir. Bu qərar 24 saat ərzində hüquqi şəxsə göndərilməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, hüquqi şəxsə bağlı icraat fiziki şəxsə dair əsas cinayət işindən ayrılmır və bir icraatda aparılır. Bununla belə, əgər fiziki şəxs barəsində icraat qanunla müəyyən olunmuş əsaslara görə (məsələn, ölümü, anlaqsızlıq və s.) xitam olunursa, toplanmış sübutlar hüquqi şəxsə qarşı tədbirin tətbiqi üçün yetərli hesab edilərək, iş müstəqil şəkildə məhkəməyə göndərilir.

Bu yanaşma hüquqi şəxsə qarşı müstəqil məsuliyyət forması nəzərdə tutmasa da, tədbirlərin tətbiqi üçün praktik mexanizm formalaşdırır.

Hüquqi şəxsin prosesual maraqlarının müdafiəsi onun qanuni nümayəndəsi vasitəsilə həyata keçirilir. CPM-in 7.0.28 və 7.0.31-1-ci maddələrinə əsasən, nümayəndə hüquqi şəxsin təsisçisi, rəhbəri və ya nizamnaməyə əsasən səlahiyyət verilmiş digər vəzifəli şəxs ola bilər [2]. Əgər hüquqi şəxs özü nümayəndə təyin etməzsə, bu vəzifə istintaq orqanının qərarı ilə müəyyən edilir. Bu isə potensial olaraq maraqların toqquşması və müdafiənin zəifliyi kimi praktiki problemlərə səbəb ola bilər.

Hüquqi şəxsin nümayəndəsi ilə yanaşı, onun müdafiəçiyə malik olmaq hüququ da tanınır. Hüquqi şəxsin nümayəndəsi yalnız bir nəfər ola bilsə də, müdafiəçilərin sayı qa-

nunla məhdudlaşdırılmır. Bu hüquqların tanınması cinayət prosesində müdafiə hüququnun tam təmin edilməsinə yönəlib və ədalətli mühakimə hüququnun (fair trial) tərkib hissəsi kimi qiymətləndirilir.

Qanunvericiliyə əsasən, nümayəndə prosessual hüquqlarla və səlahiyyətlərə malikdir, məsələn: sübut təqdim etmək, vəsatətlər qaldırmaq, sənədlərlə tanış olmaq, məhkəmə baxışında iştirak etmək və s. Lakin təcrübədə nümayəndənin hüquqlarının təminatı, onun prosessual qaydaları bilməsi və prosesə fəal müdaxiləsi ilə bağlı çətinliklər müşahidə olunur.

Hüquqi şəxslə bağlı cinayət mühakiməsində sübut etmə predmetinin xüsusiyyətləri də vacib elementlərdəndir. Sübut etmə predmetinə əsasən, cinayətin hüquqi şəxsin nümayəndəsi və ya maraqları üçün törədilməsi faktı, hüquqi şəxsin bu cinayətdən əldə etdiyi mənfəət və ya üstünlük, hüquqi şəxsin məsuliyyətə cəlb olunmasına və konkret tədbirlərin seçilməsinə əsas verən hallar, hüquqi şəxsin əvvəllər məsuliyyətə cəlb olunması və ya əksinə, ictimai faydalı fəaliyyətlə məşğul olması və s. daxildir. Bu elementlər olmadan hüquqi şəxsə qarşı cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqinin qanuni əsasları formalaşmış sayılmır.

V Hüquqi şəxslərə tətbiq edilən cinayət-hüquqi tədbirlər üzrə müqayisəli hüquqi yanaşmalar və təkmilləşdirmə imkanları

Hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti müxtəlif ölkələrin hüquq sistemlərində fərqli yanaşmalar əsasında tənzimlənir. Bu modelləri əsasən üç qrupa bölmək olar:

1. **Müstəqil məsuliyyət modeli** (Fransa, Böyük Britaniya): Hüquqi şəxs cinayətin törədilməsində iştirak edən fiziki şəxsdən asılı olmayaraq, müstəqil subyekti kimi məsuliyyət daşıyır. Məsələn, Fransa Cinayət Məcəlləsinin 121-2-ci maddəsinə görə, hüquqi şəxs əməkdaşının cinayətindən müstəqil olaraq məsuliyyətə cəlb oluna bilər.

2. **Törəmə (vicarious) məsuliyyət modeli** (ABŞ, Kanada): Burada hüquqi şəxsin məsuliyyəti onun əməkdaşlarının və ya nümayəndələrinin qanunsuz hərəkətləri ilə əlaqələndirilir. ABŞ-da "respondeat superior" doktrinası əsasında hüquqi şəxsin məsuliyyəti formalaşır və

bu məsuliyyət maddi cəhətdən çox sərt tədbirlərlə müşayiət olunur.

3. **İnzibati-hüquqi məsuliyyət yanaşması** (Almaniya, Avstriya): Bu ölkələrdə hüquqi şəxslər cinayət məsuliyyəti deyil, inzibati cərimə və təşkilati tədbirlərlə cəzalandırılır. Məsələn, Almaniya *Ordnungswidrigkeitengesetz* (OWiG) qanunu ilə hüquqi şəxsə qarşı tədbirlər müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasında mövcud olan model isə əsasən **törəmə məsuliyyət prinsipi** üzərində qurulub. Hüquqi şəxsin məsuliyyəti yalnız onun təmsilçisi və ya əməkdaşı tərəfindən törədilmiş cinayət faktına bağlı olaraq tətbiq edilir və bu da müstəqil məsuliyyət institutunun hüquqi zəminini zəiflədir.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində hüquqi şəxslərə qarşı tədbirlərin normativ əsaslarla tənzimlənməsi mühüm addımdır. AR CM-nin 15-2-ci və CPM-in LVI-1 fəslində nəzərdə tutulan prosedural qaydalar beynəlxalq tövsiyələrlə prinsip etibarilə uzlaşır. Xüsusilə, hüquqi şəxsin nümayəndə ilə təmsil olunması, müdafiə hüququ, tətbiq olunan cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlərin növləri və meyarlarının ümumi şəkildə göstərilməsi müsbət cəhətlərdəndir [2].

Lakin təhlil göstərir ki, qanunvericiliyin aşağıdakı nüanslarla bağlı təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır:

1. Hüquqi şəxsin xeyrinə törədilən əməlin sübut edilməsi çətinlikləri

Azərbaycan hüquq sistemində hüquqi şəxsə qarşı cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqi, adətən, cinayətin həmin hüquqi şəxsin xeyrinə və ya onun maraqları naminə törədilməsi ilə əsaslandırılır. Lakin bu kriteriyanın sübuta yetirilməsi prosessual baxımdan ciddi çətinliklər yaradır. İbtidai istintaq zamanı hüquqi şəxsin əldə etdiyi iqtisadi faydanın, struktur qərarlarında rəhbər vəzifəli şəxslərin rolu və motivasiyasının aşkar edilməsi mücərrəd və çətin ölçülə bilən faktlara əsaslandığı üçün hüquqi nəticələrin etibarlılığı zədələnmə bilər. Xüsusilə kommersiya müəssisələrinin çoxşaxəli strukturu və qərarvermə proseslərinin kollektiv xarakteri şəraitində cinayətin məhz hüquqi şəxsin maraqları naminə törədildiyini sübuta yetirmək çox zaman mümkün olmur və bu da tədbirin tətbiqində sübut etmə yükünün ağırlaşmasına səbəb olur.

2. Əmlak üzərinə həbs, ləğv qərarları və hüquqların məhdudlaşdırılması

Cinayət-hüquqi tədbir kimi hüquqi şəxsin əmlakına həbs qoyulması və ya onun ləğvi kifayət qədər ağır nəticələr doğura bilər. Bu tədbirlər, xüsusilə hüquqi şəxsin fəaliyyətini dayandırmaq və ya mülki dövrüyyədən çıxarmaq baxımından kəskin sosial-iqtisadi təsirə malikdir. Lakin qanunvericilik bu tədbirlərin tətbiqi zamanı mütənasiblik prinsipinin, zərərin alternativ yolla aradan qaldırılması imkanlarının və işçilərin hüquqlarının qorunması mexanizmlərinin nəzərə alınmasını açıq şəkildə tənzimləmir.

Eyni zamanda, hüquqi şəxsin ləğv olunması zamanı əmlakının müsadirə edilməsi və ya digər şəxslərə keçməsi prosesi normativ olaraq təfərrüatlı şəkildə göstərilmədiyindən, bu hallar hüquqi mübahisələr və icra çətinlikləri ilə nəticələnir.

3. Hüquqi şəxsin prosessual maraqlarının müdafiəsi ilə bağlı problemlər

AR CPM-də hüquqi şəxsin nümayəndə vasitəsilə prosədə iştirakı nəzərdə tutulsa da, bu nümayəndənin seçim mexanizmi və hüquqlarının təminatı aydın göstərilməmişdir. Əgər hüquqi şəxs özü nümayəndə təyin etməzsə, istintaq orqanının bu vəzifəni yerinə yetirməsi müdafiə hüququnun neytrallığına və obyektivliyinə təhlükə yaradır [3].

Bundan əlavə, hüquqi şəxsin nümayəndəsi və müdafiəçisi arasında səlahiyyət bölgüsü qeyri-müəyyən qaldığı hallarda, müdafiə hüququnun tam həyata keçirilməsi ciddi çətinliklərə səbəb ola bilər. İcraatda iştirak edən nümayəndənin hüquqi biliklərinin olmaması və ya formal şəkildə təyinat alması real müdafiə imkanlarını məhdudlaşdırır.

Türkiyə hüququnda hüquqi şəxslərə tətbiq edilən cinayət-hüquqi tədbirlər

Türkiyədə hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti birbaşa deyil, dolaylı formada cinayət hüququnda tənzimlənmişdir. Türkiyə Respublikasının Cinayət Məcəlləsi (TCM) hüquqi şəxslərin birbaşa cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasını deyil, yalnız müəyyən cinayətlər üzrə onlara qarşı xüsusi təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiqini nəzərdə tutur [6, s. 93].

Türkiyə Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 20-ci maddəsinə əsasən, “cinayət məsuliyyəti şəxsi xarakter daşıyır” və bu səbəbdən, cinayət törədən fiziki şəxslər fərdi məsuliyyət daşıyır. Lakin həmin Məcəllənin 43/A, 60, 237/5, 253, 282/6 və digər müvafiq maddələrində hüquqi şəxslərə qarşı tədbirlərin tətbiq olunması nəzərdə tutulmuşdur. TCM-nin 60-cı maddəsində göstərilən “hüquqi şəxslərə xas təhlükəsizlik tədbirləri” əsasən müsadirə və fəaliyyət icazəsinin ləğvi kimi tədbirləri əhatə edir.

Türkiyə Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 20 və 60-cı maddələrinə görə:

- Hüquqi şəxslərə qarşı birbaşa cinayət məsuliyyəti tətbiq edilmir; yalnız qanunda açıq şəkildə göstərilən hallarda tədbir görülür.
- Cəza əvəzinə xüsusi təhlükəsizlik tədbirləri nəzərdə tutulur; bu tədbirlər cəza xarakteri daşımamaqla yanaşı, hüquqi nəticələr doğuran sanksiyalardır.
- Bu tədbirlərə ən çox tətbiq olunanlar: əmlak və qazancın müsadirəsi, fəaliyyət icazəsinin ləğvi, lisenziyanın geri alınması, dövlət satınalmalarında iştirakdan məhrum etmə və s. daxildir.

Tətbiq baxımından, bu tədbirlər birbaşa prokurorluq və ya məhkəmə qərarı ilə həyata keçirilə bilər. Xüsusilə iqtisadi cinayətlər (məsələn, cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın leqallaşdırılması (çirkli pulların yuyulması), rüşvət, korrupsiya, dövlətə qarşı dələduzluq) kontekstində hüquqi şəxslərin əldə etdiyi mənfəətin müsadirə edilməsi və ya fəaliyyətinin dayandırılması əhəmiyyətli önləyici vasitə hesab olunur.

Bundan əlavə, Cinayət yolu ilə əldə edilmiş gəlirlərin yuyulmasının qarşısının alınması haqqında qanun, Vergi Məcəlləsi, Dövlət Satınalmaları haqqında Qanun və Bankçılıq Qanunu kimi xüsusi normativ aktlar da hüquqi şəxslərə qarşı inzibati və ya cəza xarakterli tədbirləri əhatə edir [7, 320].

Türkiyə Konstitusiyası Məhkəməsi və Yargıtayın hüquqi mövqələrinə görə, hüquqi şəxslərə qarşı tətbiq edilən təhlükəsizlik tədbirləri onların hüquqi şəxs statusunu aradan qaldırmır; bu tədbirlər ictimai qaydanın və iqtisadi sabitliyin qorunmasına yönəlmiş qanuni məhdudlaşdırma tədbirləridir. Bu baxımdan, mülkiyyət hüququnun məhdudlaşdırılması prinsipinə riayət edilməli, tədbirlər mütənasiblik, proporsionallıq və hüquqi

müəyyənlik prinsiplərinə uyğun həyata keçirilməlidir.

Fransa hüququnda hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti və tətbiq olunan tədbirlər

Fransa hüququnda hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti institutunun əsasları Cinayət Məcəlləsinin 121-2-ci maddəsində öz əksini tapmışdır [11]. Bu maddəyə görə, hüquqi şəxslər yalnız öz adından fəaliyyət göstərən və ya onların maraqları üçün hərəkət edən orqan və nümayəndələrin törətdiyi cinayətlərə görə məsuliyyət daşıyırlar. Beləliklə, hüquqi şəxsin məsuliyyətə cəlb olunması onun təmsilçilərinin hərəkət və ya hərəkətsizliyi ilə birbaşa əlaqələndirilir.

Fransa hüququnda hüquqi şəxslərə qarşı tətbiq edilə bilən cinayət-hüquqi tədbirlər geniş sahəni əhatə edir. Bunlara aşağıdakılar daxildir:

- Pul cərimələri – hüquqi şəxsin maliyyə resurslarına təsir etməklə preventiv təsir yaradır;
- Fəaliyyətin müəyyən müddətə və ya daimi olaraq dayandırılması və ya qadağan edilməsi;
- Hüquqi şəxsin məcburi ləğvi;
- Dövlət sifarişlərindən məhrum etmə, subsidiya və güzəştlərdən istifadə imkanlarının dayandırılması;
- Nəzarət tədbirləri – hüquqi şəxsin fəaliyyətinə nəzarət məqsədilə xüsusi nümayəndələrin təyin edilməsi.

Fransa təcrübəsi, hüquqi şəxslərin məsuliyyətinin həm institusional, həm də funksional aspektlərinin nəzərə alındığı kompleks bir model təqdim edir. Hüquqi şəxslərin nümayəndələrinin hərəkətləri ilə hüquqi şəxsin məsuliyyət daşımaları arasındakı əlaqənin daha aydın müəyyənləşdirilməsi baxımından bu model Azərbaycan hüququ üçün faydalı nümunə təşkil edə bilər.

Nəticə

Azərbaycan Respublikasında hüquqi şəxslərə qarşı cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqinə dair hüquqi baza ümumilikdə sistemli şəkildə formalaşdırılmış və bu sahədə beynəlxalq hüquq sistemləri ilə müəyyən normativ uyğunluqlar təmin olunmuşdur. 2012-ci ildən etibarən Cinayət Məcəlləsinə əlavə edilmiş 15-2-ci fəsil və Cinayət-Prosessual Məcəllədə yaradılmış xüsusi icraat forması bu istiqamətdə mühüm institusional islahat kimi qiymətləndirilə bilər [4].

Bununla belə, mövcud praktika göstərir ki, tətbiq edilən tədbirlərin hüquqi əsaslandırılması və icrası zamanı bir sıra ciddi çətinliklər mövcuddur. Sübutetmə meyarlarının qeyri-müəyyənliyi, nümayəndəlik institutunun funksional zəifliyi, tədbirlərin mülkiyyət hüququna təsirinin mütənasiblik prinsipinə uyğun qiymətləndirilməməsi və normativ boşluqlar hüquqi müəyyənlik prinsipini zəiflədir.

Mütənasiblik prinsipi, hüquqi şəxslərə qarşı tətbiq olunan sanksiyaların hüquqi şəxsin mülkiyyət hüququ və fəaliyyət azadlığı ilə balanslaşdırılmasını zəruri edir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin "*Hentrich v. France*" və "*AGOSI v. United Kingdom*" işlərində bu prinsip açıq şəkildə vurğulanmışdır. Bu işlərdə AİHM dövlət müdaxiləsinin yalnız qanunla əsaslandırılmış, legitim məqsədə xidmət edən və zəruri olan hallarda mümkünliyünü qeyd etmişdir. Azərbaycan Konstitusiyasının 13-cü maddəsi (*mülkiyyətin toxunulmazlığı*) və 29-cu maddəsi (*mülkiyyət hüququnun qorunması*) mülkiyyətin yalnız qanunla, məhkəmə qaydasında və ədalətli kompensasiya təmin edilməklə məhdudlaşdırılmasını tələb edir. Hüquqi şəxslərə tətbiq olunan müsadirə və digər sanksiyaların bu prinsiplərə uyğun aparılması hüquqi dövlətin tələblərindəndir. [7, s.164]

Bu kontekstdə aşağıdakı təkmilləşdirici tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədəuyğundur:

1. Məsuliyyətin müəyyən olunması üçün hüquqi şəxsin struktur sisteminin pozulması, daxili nəzarətin olmaması və təşkilati sui-istifadə kimi hallarda məsuliyyət daşımaları üçün normativ əsaslar yaradılmalıdır.
2. Hüquqi şəxslərə qarşı tədbirlərin tətbiq şərtləri və sübutetmə meyarları konkretləşdirilməli, qanunvericilikdə "hüquqi şəxsin maraqları" anlayışına aydınlıq gətirilməlidir.
3. Nümayəndə və müdafiəçi institutları gücləndirilməli, onların səlahiyyət və hüquqları dəqiq tənzimlənməlidir. Hüquqi şəxsə qarşı təqib zamanı müdafiə hüququ tam təmin olunmalıdır;
4. İqtisadi və sosial risklərin nəzərə alınaraq hüquqi şəxsin ləğvi və əmlakına həbs qoyulması kimi cinayət-hüquqi xarakterli tədbirləri yalnız sonuncu və zəruri vasitə kimi tətbiq edilməlidir.

5. Beynəlxalq hüquqi standartların inteqrasiyası: OECD, BMT və Avropa Şurasının korporativ məsuliyyətə dair sənədlərində tövsiyə olunan uyğunluq (compliance) mexanizmləri qanunvericiliyə daxil edilməli və preventiv hüquqi yanaşmanı gücləndirməlidir;

Bu yanaşma bir tərəfdən hüquqi şəxslərə qarşı tədbirlərin insan hüquqları baxımından ədalətli və legitim əsaslarla həyata keçirilməsini, digər tərəfdən isə hüquqi dövlətə məxsus prinsiplərin möhkəmləndirilməsini təmin edəcəkdir. Nəticə etibarilə, Azərbaycan hüququnun beynəlxalq standartlara daha yaxınlaşdırılması və bu sahədə sistemli modernizasiyanın həyata keçirilməsi məqsədmüvafiq hesab olunur.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikası, **Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi** <https://e-qanun.az/framework/46947>

2. Azərbaycan Respublikası, **Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi** <https://e-qanun.az/framework/46950>

3. Azərbaycan Respublikası, **Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə dəyişikliklər haqqında Qanun** (15-2-ci fəsil əlavə edilmişdir, 7 mart 2012-ci il). <https://e-qanun.az/framework/46947>

4. Azərbaycan Respublikası, **Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə dəyişikliklər haqqında Qanun** (LVI-1-ci fəsil əlavə edilmişdir, 29 noyabr 2016-cı il). <https://e-qanun.az/framework/46950>

5. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumunun *“Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 99-5-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair”* 28 iyun

2024-cü il tarixli Qərarı, <https://constcourt.gov.az/az/decision/1436>.

6. Aydoğdu M., **“Ceza sorumluluğunun tüzel kişilere uygulanabilirliği ve yaptırımların orantılılığı ilkesi ışığında değerlendirilmesi”**, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 2022, c. 13, № 1, s. 185.

7. Erdem M., **“Tüzel kişilere karşı uygulanan yaptırımların temel ilkeleri”**, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 2020, c. 78, № 2, s. 365.

8. Boister N., **An Introduction to Transnational Criminal Law**, 2-ci nəşr, Oxford University Press, Oxford, 2018.

9. Coffee J. C., **“No soul to damn: No body to kick: An unscandalized inquiry into the problem of corporate punishment”**, *Michigan Law Review*, 1981, c. 79, № 3, s. 386.

10. Council of Europe, **Criminal Liability of Legal Persons in Europe: Comparative Study**, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2020.

11. Gobert J., Punch M., **Rethinking Corporate Crime**, LexisNexis, London, 2003.

12. OECD, **Liability of Legal Persons for Corruption in Eastern Europe and Central Asia**, OECD Publishing, Paris, 2015.

13. OECD, **OECD Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions**, OECD Publishing, Paris, 2009.

14. Pieth M., Ivory R. (ed.), **Corporate Criminal Liability: Emergence, Convergence, and Risk**, Springer, Berlin–Heidelberg, 2011.

15. United Nations, **United Nations Convention against Corruption**, UNODC, New York, 2003.

Summary

Lala Mammadova

Application of criminal law measures to legal entities: substantive and procedural aspects in the Republic of Azerbaijan

This article explores the application of criminal-legal measures against legal entities within the context of the criminal and criminal procedure legislation of the Republic of Azerbaijan. The relevance of the topic is underscored by the growing challenges of transnational crime, financial offenses, and violations committed by legal entities in the modern era. The aim of the research is to examine how the criminal liability of legal entities aligns with the classical principle of subjective liability, as well as to analyze the nature, objectives, and enforcement mechanisms of such measures. The article provides a detailed examination of the measures applied against legal entities under Azerbaijani law (such as confiscation, restriction of activities, dissolution, fines, etc.) and explains the procedural grounds and application mechanisms based on the Criminal Procedure Code. Additionally, a comparative legal analysis is conducted with respect to the liability of legal entities in Germany, France, and Türkiye. The analysis reveals a continuing need in Azerbaijan for a systematic approach to the legal nature of these measures and the development of consistent enforcement practices. The article concludes with recommendations for normative and institutional improvements to ensure legal certainty, fairness, and effectiveness in the application of measures against legal entities.

Keywords: *legal entity, criminal-legal measures, criminal liability, procedural law, comparative law*

Резюме

Лала Мамедова

Применение уголовно-правовых мер в отношении юридических лиц: материальные и процессуальные аспекты в Азербайджанской Республике

В статье рассматриваются вопросы применения уголовно-правовых мер в отношении юридических лиц в контексте уголовного и уголовно-процессуального законодательства Азербайджанской Республики. Актуальность темы обусловлена ростом транснациональной преступности, финансовых правонарушений и нарушений, совершаемых юридическими лицами в условиях современности. Цель исследования – выяснить, как уголовная ответственность юридических лиц соотносится с классическим принципом субъективной ответственности, а также раскрыть сущность, цели и механизмы исполнения соответствующих мер. В статье проводится детальный анализ мер, применяемых в отношении юридических лиц в соответствии с азербайджанским законодательством (конфискация, ограничение деятельности, ликвидация, штраф и др.), и объясняются процессуальные основания и механизмы их реализации на основе Уголовно-процессуального кодекса. Также проводится сравнительно-правовой анализ ответственности юридических лиц в Германии, Франции и Турции. Анализ показывает, что в Азербайджане по-прежнему необходим системный подход к правовой природе данных мер и формирование устойчивой правоприменительной практики. Статья завершается рекомендациями по нормативному и институциональному усовершенствованию для обеспечения правовой определенности, справедливости и эффективности при применении мер к юридическим лицам.

Ключевые слова: *юридическое лицо, уголовно-правовые меры, уголовная ответственность, процессуальное право, сравнительное право*